

XALQ ERTAKLARI, MAQOLLARI ORQALI O‘QUVCHILARDA MA’NAVIY BARKAMOLLIKNI SHAKLLANTIRISH

Sevara Yangibayevna Madraximova

UrDU “Maktabgacha ta’lim metodikasi” kafedrası stajor-o‘qituvchisi

Mohira Otabekovna Bektemirova

UrDU pedagogika fakulteti, 4-kurs sirtqi ta’lim talabasi

Marhabo Dushamboyeva Sultonova

UrDU pedagogika fakulteti, 3-kurs talabasi

***Annatsiya:** maqolaning qisqacha mazmuni o‘zbek xalq og‘zaki ijodiyotida xalq ertaklari, maqollari orqali o‘quvchilarda ma’naviy barkamollikni shakllantirish va o‘qish savodxonligi fani bugungi kunda o‘quvchining fikrlay olish tasavvurini boyitish, ziyrakligi, diqqatini oshirish, nutqini o‘stirish, o‘z shaxsiy fikrini ayta olishida ertaklar hamda maqollarni hayotga real qarashini shakllantirishda, matnni tahlil qilish imkoniyatlarini yuzaga chiqarishda va uni o‘shishiga, takomillashishiga xizmat qilishida o‘rni nihoyatda beqiyosdir. Shundan kelib chiqqan holda biz bu maqolamizda maktab darsliklardagi ayrim kichik mavzularni xalq ertaklari, maqollari asosida tahlil qilish texnologiyasini ishlab chiqdik.*

***Kalit so‘zlar:** Xalq ertaklari tadqiqoti, qadimiy ertaklarning metodologik asosi, ta’lim sifati, o‘qish savodxonligi, 2-3-4-sinflarning “Yangi avlod” darsliklari berilgan ertaklar.*

***Аннотация:** краткое содержание статьи в устном народном творчестве Узбекистана через народные сказки, пословицы формируется духовное совершенство у читателей, и наука о грамотности чтения сегодня заключается в обогащении воображения читателя, повышении его проницательности, внимания, развития речи, в умении высказывать свое личное мнение, в формировании реалистического взгляда на жизнь сказок и пословиц, в раскрытии возможностей анализа текста и формировании его рост, он невероятно непревзойден в своем служении совершенствованию.. Исходя из этого, в нашей статье мы разработали технологию анализа некоторых подтем школьных учебников на основе народных сказок, пословиц.*

***Ключевые слова:** Исследование народных сказок, методических основ древних сказок, качества образования, грамотности чтения, сказок, приведенных в учебниках “нового поколения” 2-3-4 классов.*

***Abstract:** the summary of the article is extremely invaluable in the formation of spiritual perfection in readers through folk tales, proverbs in Uzbek folk oral creativity and the science of Reading Literacy today, in enriching the reader's imagination of being able to think, improving his elegance, attention, improving his speech, in being able to speak his own personal opinion, in shaping fairy tales and proverbs. From this we have developed in this article the technology for analyzing some small topics in school textbooks based on folk tales, articles.*

***Keywords:** Folk tales study, methodological basis of ancient fairy tales, quality of Education, Literacy of reading, fairy tales with textbooks “new generation” of grades 2-3-4.*

“Yoshlarimizni mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma’naviy salohiyatga ega bo‘lib, dunyo miqyosida o‘z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo‘sh kelmaydigan insonlar bo‘lib kamol topishi, baxtli bo‘lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz”

Sh.M.Mirziyoyev

Ta’lim har qanday inson faoliyatining boshlang‘ich mavzusidir. Agar ta’lim o‘quvchi ongida o‘z-o‘zini tarbiyalash va yuqori natijalarga erishish majburiyatini singdira olmasa, bu ularning aybi emas. Shunday ekan ta’lim beruvchi pedagog bilimli, yuksak ma’naviyatli va saviyali bo‘lishi lozim.

Ta’lim tarbiya tizimining bugungi kundagi vazifasi o‘sib-ulg‘ayib kelayotgan yoshlarni vatanparvar, zamonaviy bilim, ko‘nikma va malakalarini o‘zlashtirgan kelajakda jamiyatda o‘z o‘rnini egalashga erishgan-komillikka intiladigan barkamol avlodni voyaga yetkazishdir. Mamlakatimizda ta’lim sohasida olib borilayotgan islohatlarda umumta’lim maktablari hal qiluvchi kuchga aylangani ayni haqiqatdir. Maktablarda kelajak avlod vorislarini tarbiyalashga yo‘naltirilgan imkoniyatlar o‘z navbatida, pedagog xodimlardan sifatli ta’lim-tarbiya berishni, o‘quvchi yoshlardan esa puxta bilim olishni talab etadi. Bu o‘z navbatida har bir o‘qituvchi zimmasiga yanada yuksak mas’uliyat va vazifalarni yuklaydi. Boshlang‘ich ta’lim ta’lim-tarbiyaning poydevoridir. Poydevor qanchalik mustahkam bo‘lsa imorat shunchalik chidamli bo‘lganidek, mukammal boshlang‘ich ta’lim olgan o‘quvchilar yuqori sinflarda va ta’limning keyingi bosqichlarida hech qiynalmasdan yanada yuksak natijalarga erisha oladi. Shuning uchun boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari o‘quvchilar savodini chiqarishda, ularga mustahkam bilim berish va ularda zaruriy ko‘nikma va malakalarni shakllantirishda barcha imkoniyatlarni ishga solishlari, ilk ta’lim-tarbiya jarayonini sifatli olib borishi lozimdir. Bu vazifa har bir o‘qituvchi zimmasiga ulkan mas’uliyat yuklaydi va bu mas’uliyatni to‘laqonli his etgan holda mehnat qilish zamirida esa ijodkorlik, izlanish, ilg‘or va innovatsion texnologiyalarni, ilg‘or ish tajribalarini, samarali didaktik materiallarni o‘qitish jarayonida mahorat bilan qo‘llash faoliyati yotadi. Hayotimizning barcha sohalarida bo‘lgani kabi, yoshlarga ta’lim va tarbiya berishning hozirgi bosqichi bu jarayonga axborot-kommunikatsion texnologiyalarining, kompyuter texnikasining keng ko‘lamda kirib kelishi bilan xarakterlanadi. Maktab ta’limini rivojlantirish Davlat umummilliy dasturining amalga oshirilishi tufayli bugungi kunda deyarli barcha maktablar kompyuter texnikasiga ega bo‘ldilar va maktab jamoalari ta’lim jarayonida mazkur texnika imkoniyatlaridan unumli foydalanmoqdalar. Respublikamizda ta’lim jarayonida axborot kommunikatsion texnologiyalaridan foydalanish uchun tegishli ilmiy-metodik bazani yaratish va mustahkamlash jarayoni ketayotir. Yaratilgan va ta’lim muassasalariga qadar yetkazib berilayotgan elektron darsliklar, ayrim olingan mavzular bo‘yicha dars loyihalari, slaydlar to‘plamlari, xalqaro baholash dasturlari asosida o‘quvchilarni zamon talablari bo‘yicha baholashning metodik qo‘llanmalari fikrimizning dalilidir. Umumiy o‘rta ta’limning kompetensiyaviy yondashuv asosidagi davlat ta’lim standartlarida har bir o‘quvchining tayanch va fanga oid kompetensiyalarini umumjahon ta’lim standartlari doirasiga olib chiqish vazifasi qo‘yilgan. O‘quvchining savodxonlik darajasini oshirishni esa zamonaviy axborot texnologiyasiz tasavvur etib bo‘lmaydi. O‘quvchining savodxonlik darajasini oshirishda ona ta’limi va o‘qish savodxonligi “Yangi avlod” darsliklari muhim omillardandir. Ona tilini va

o‘qish savodxonligini o‘qitishda axborot texnologiyalardan unumli foydalanish ta‘lim samaradorligini beqiyos oshirishga xizmat qiladi. Shuning uchun ham umumiy o‘rta ta‘limning har ikkala bosqichida ona tili va o‘qish savodxonligi ta‘limi samaradorligini oshirish uchun qilinadigan sa‘yi-harakatlar bugungi kunning ham talabidir desak yanglishmaymiz.

Kompetensiyaviy yondashuv asosidagi davlat ta‘lim standartlarida o‘quvchining savodxonligini oshirish maqsad qilib belgilangan ekan, bunga boshlang‘ich sinflardanoq jiddiy e‘tibor qaratish lozim. Boshlang‘ich sinflarda ona tili fanini o‘qitishda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanishning keng imkoniyatlari yaratilgan va bular sirasiga o‘quv adabiyotlarining yangi avlodlari: elektron o‘quv qo‘llanmalar, elektron darsliklar, qisqa interaktiv o‘quv dasturlari, audio qo‘llanmalar, multimediali darslarni kiritish mumkin.

Mavzuning dolzarbligi va metodologik asosi. Mamlakatimizda demokratik davlat va fuqarolik jamiyati qurish maqsad qilingan va bu amalga oshirilayotgan ekan, bu jarayonda yoshlarning o‘rni va ro‘li alohida ahamiyatga ega. Zero yoshlar bizning kelajagimiz, ajdodlardan meros qolgan muqaddas zaminni yuksaltirish, ilg‘or davlatlar darajasiga ko‘tarish ularning bilimi, istedodi, jasorati, ma‘naviy barkamolligiga bog‘liq. Shuning uchun ham Prezidentimiz o‘zining barcha asarlari va ma‘ruzalarida yoshlar tarbiyasini markaziy o‘ringa qo‘yish bilan, uni davlat siyosati darajasiga ko‘tardi. Bu haqida Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev Miramonovich ta‘kidlaganidek:

“Bizni hamisha o‘ylantirib keladigan yana bir muhim masala – bu yoshlarimizning odob-axloqi, yurish–turishi, bir so‘z bilan aytganda, dunyoqarashi bilan bog‘liq. Bugun zamon shiddat bilan o‘zgaryapti. Bu o‘zgarishlarni hammadan ham ko‘proq his etadigan kim-yoshlar. Mayli, yoshlar o‘z davrining talablari bilan uyg‘un bo‘lsin. Lekin ayni paytda o‘zligini ham unutmasin. Biz kimmiz, qanday ulug‘ zotlarning avlodimiz, degan da‘vat ularning qalbida doimo aks-sado berib, o‘zligiga sodiq qolishga undab tursin. Bunga nimaning hisobidan erishamiz? Tarbiya , tarbiya va faqat tarbiya hisobidan”.¹

Yurtboshimizning bu fikrlari yosh avlodni boshlang‘ich sinflardanoq ma‘naviy barkamol inson qilib tarbiyalashni taqazo qiladi. Ma‘lumki, boshlang‘ich sinf ta‘lim insonning bilim va tarbiya olishidagi jarayonning poydevori hisoblanadi. Boshlang‘ich sinflardagi ona tili ta‘limining asosiy maqsadi bolalarning yosh xususiyatlarini e‘tiborga olgan holda og‘zaki va yozma nutqini hamda tafakkurini o‘stirish, ularni shaxs sifatida shakllantira borishni amalga oshirish, ularda bilim olishga bo‘lgan qiziqishni o‘stirish, faollik, mustaqillik, mehnatsevarlik, qiyinchiliklarni yenga olish qobiliyatlarini muvaffaqiyatli o‘stirish hisoblanadi. Shu o‘rinda ta‘kidlash joizki, ertaklarning o‘rinda ta‘kidlash joizki, ertaklarning o‘rni juda muhim hisoblanadi. Bolalarni aqliy va nutqiy qobiliyatlarini muvaffaqiyatli o‘stirish kelgusida fanlarni puxta o‘zlashtirishiga imkon yaratadi. Ayniqsa, “Milliy o‘quv dasturi asosida” yaratilayotgan “Yangi avlod darsliklari”ni o‘quvchilarni har tamonlama rivojlangan ma‘naviyatli inson qilib tarbiyalashda alohida o‘rin tutadi.

Boshlang‘ich sinf “O‘qish savodxonligi” darslarida turli badiiy va ilmiy ommabop asarlardan hamda xalq og‘zaki ijodidan namunalar berilgan. Jumladan, darslik orqali boshlang‘ich sinf o‘quvchilari A.Obidjon, A.Oripov, X.Nazir, A.Avloniy, M.A‘zam, X.To‘xtaboyev, S.Anorboyev, S.Jo‘ra, G‘.G‘ulom, Oybek, Safo Ochil, M.Murodov kabi bir

¹ 1. Mirziyoyev Sh. Tanqidiy tahlil, qat‘iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. O‘zbekiston nashriyoti, 2017, 167-169-bet.

qator o‘zbek adabiyoti vakillari, shoir va yozuvchilarining asarlari bilan bir qatorda xalq og‘zaki ijodiga mansub asarlar: maqol, topishmoq, latifa, dostonlar bilan yaqindan tanishadilar.²

Yangi 2023-2024- o‘quv yili uchun chop qilingan “Yangi avlod” darsliklarida juda katta o‘zgarishlar kiritilgan bo‘lib, biz bu maqolamiz orqali shu darsliklarga to‘xtalib o‘tamiz.

2-sinf “Ona tili darsligi” umumiy o‘rta ta‘lim maktablari uchun darslik. Ta‘limni ivojlantirish markazi huzuridagi ilmiy-metodik kengash tomonidan tavsiya etilgan darslik Toshkent-2023 “Novda” nashriyotida nashr qilingan. Muallifi S.D.Kuranov.

Darsliklar bu yil o‘quv yilida har chorak uchun alohida keladigan qilib ta‘minlandi. Lekin bunda bir qancha muammolar ko‘zga tashlanayotganligini ko‘rishimiz mumkin. Darslik “Tovushlar va harflar” bo‘limidan boshlanadi. “Mehmondo‘st o‘zbek xalqi”, “Samarqand – go‘zal shahar”, “Ulug‘allomalar yurti”, “Bola odobi bilan aziz”, “Mening mahallam” kabi mavzular berilgan.

2-sinf “O‘qish savodxonligi” darsligi muallifi U.B.Aydarova III ta bo‘limdan iborat bo‘lib, har bo‘limda ertak va hikoyalar berilgan, jami 25 ta darsdan iborat. Darslikda Jaloliddin Rumiyning “Uzum” hikoyasi audio shaklida berilgan bo‘lib, o‘quvchilarga audiomatni eshittiriladi va mavzu bo‘yicha tuzilgan 10 ta savolga o‘quvchilar javob berishi kerak bo‘ladi. Jahon bolalar ertaklaridan Nikolay Nosovning “Gulzor shahrining mittilari” nomli “Bilmasvoy va uning do‘stlari” asaridan parcha keltirilgan unda ham asar yuzasidan savollar berilgan hamda asar so‘zining kelib chiqishi to‘g‘risida nazariy ma‘lumotlar berilgan. “Buyuk ixtirochilar” ertagida kashfiyotchi bobokalonlarimiz Abu Rayhon Beruniy, Ibn Sino, Mirzo Ulug‘bek yartgan kashfiyotlar ham yangi ixtirolar yaratilishiga sabab bo‘lgan. II bo‘limda “Kitob – noyob xazina, bilim – tuganmas boylik” ko‘plam ertak va hikoyalar, hayotiy misollar orqali yoritib berilgan.

3-sinf “O‘qish savodxonligi” darsligida muallifi M.E.Toirova. Darslik 18 darsdan iboratdir. O‘zbek av jahon xalqlarining milliy ertaklaridan namunalar berilgan. Shu bilan bir qatorda, PIRLS xalqaro baholash topshiriqlaridan “Oyoqi osmonda bo‘lgan sichqonlar” matni ham kiritilgan. (16-b.) “Chorining qobiliyati” (42-b).

“Chin va yolg‘on”, “Karim Polvon”, “Yaxshilik” kabi ertak va hikoyalarda insoniy fazilatlar va boshqa hamma sifatlar yaxshi tasvirlangan.

4-sinf “O‘qish savodxonligi” kitobi, 5 ta darsdan iborat, 72 betni tashkil qiladi. Darslikda “Hunarli mingni yengar”, “Kitob va boylik” ertaklarida berilgan savollar va topshiriqlarni o‘quvchilarni fikrlashga undaydi.

Boshlang‘ich sinf “O‘qish savodxonligi kitobi” darsligida berilgan xalq og‘zaki ijodiga mansub materiallarni o‘qish jarayonida o‘quvchilar nafaqat o‘zbek xalqining o‘lmas ma‘naviyat buloqlaridan bahramand bo‘ladilar, balki o‘zlari ham sevib o‘qigan ertak-dostonlardagi qahramonlar kabi vatanparvar, mard, jasur, to‘g‘riso‘z, mehnatsevar, kamtar va mehribon insonlar bo‘lib yetishishini orzu qiladilar. Ana shunday kishilar haqida tasavvur hosil qiladilar, ezgulikni hayotdagi o‘rnini bilib oladilar. Bularning hammasi bola shaxsning shakllanishiga yordam beradi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini ma‘naviy barkamol inson qilib tarbiyalashda xalq og‘zaki ijodi na‘munalaridan unumli foydalanish yo‘llarini ochib berish masalasi hozirgi metodika va pedagogikaning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Zero, “Ona tili o‘qitish metodikasi” darslik va o‘quv qo‘llanmalarida, boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari uchun

² 10. Jabborov Sh. Xalq og‘zaki ijodidan foydalanish// Boshlang‘ich ta‘lim, 2011, 2-son, 28-29- betlar.

mo'ljallangan metodik kitoblarda, ayrim metodik yechimini topgan. Masalan, I.Mirzayevning “Boshlang'ich sinflarda xalq og'zaki ijodini o'rganish ” risolasida M.Jumaniyazova va Sh.Qalanarovalarning “ Boshlang'ich sinf o'qish darslarida dostonlardan parchalarni o'qish metodikasi” maqolasida, Sh.Jabborovning “Xalq og'zaki ijodidan foydalanish” maqolasida va boshqa ishlarni ko'rsatish mumkin. Shu bilan birga boshlang'ich sinf o'quvchilarida insoniy fazilatlarini shakllantirish, ularni ma'naviyatli tarbiyalashga bag'ishlangan ilmiy-metodik maqolalar ham mavjud. Xususan, X.To'raqulov va A.Boltayevalarning “Milliy-ma'naviy qadriyatlarni shakllantirish”, N.Vohidovning “Milliy g'urur ruhida tarbiyalash” (Xalq og'zaki ijodi materiallari asosida) Zuhra Ilyos qizining “Ma'naviyati yuksak avlod – Vatan ishonchi” nomli maqolalarida bu masalalar atroflicha o'z aksini topgan. Bulardan ham ko'rinadiki, boshlang'ich sinf o'quvchilarini ma'naviyatli inson qilib tarbiyalashda xalq og'zaki ijodi namunalardan foydalanish masalasi monografik holda o'z yechimini topmagan. Bu esa ushbu masala yoritilishining muhim metodik masala ekanligini mavzusining dolzarbligini belgilaydi. Shundan kelib chiqib, xulosa tariqasida ushbu maqolada quyidagi vazifalarni hal qilishni o'z oldimizga maqsad qilib qo'ydik:

-boshlang'ich sinf “O'qish savodxonligi” darsliklarida berilgan xalq og'zaki ijodi asarlarining mazmu-mundarijasini ko'rsatish;

-boshlang'ich sinflarda xalq og'zaki ijodi asarlarini o'rgatishning ilmiy-metodik asoslarini yoritish;

-xalq og'zaki ijodi asarlarini o'rganishning ta'lim-tarbiyaviy jihatlarini ochib berish;

-xalq ertaklari asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarining ma'naviyatini shakllantirish yo'llarini belgilash;

- o'quvchilarni ma'naviy barkamol inson ruhida tarbiyalashda maqollardan foydalanish yo'llarini ochib berish;

- boshlang'ich sinflarda ertaklarni o'qish orqali o'quvchilarni vatanparvar, mard va jasur, sadoqatli va kamtar, tadbirkor va ziyrak inson ruhida tarbiyalash masalasini yoritib berish;

Ma'limki, boshlang'ich sinf o'quvchilariga ta'lim-tarbiya berishdagi muhim vazifalarning asosiy qismi o'qish darslarida amalga oshiriladi. Boshlang'ich sinf “O'qish savodxonligi” darsligi ham “O'qish va nutq o'tirish” dasturi “Milliy o'quv dasturi” va Davlat ta'lim standarti talablariga javob beruvchi konsepsiya asosida tuzilgan. Bugungi kunda yaratilgan “Yangi avlod” darsliklarida xalq og'zaki ijodi hisoblanadigan ertaklar va hikoyalar o'quvchining xarakter-xususiyati hamda yoshiga mos tarzda yaxshi tanlab berilgan bo'lib, shu asosida berilgan topshiriqlar, savollar ertakni yanada mustahkamlash uchun uchun mos tarzda qo'yilgan. Shu asosida o'quvchilarga ta'lim-tarbiya berishning yangi metodikalarini, didaktik o'yinlarni ishlab chiqish, yaratish lozim bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: O'zbekiston, 2016.-56 B.
2. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: O'zbekiston, 2017.-488 B.
3. Mirziyoyev Sh.M. Niyati ulug' xalqning ishi ham ulug', hayoti yorug' va kelajagi farovon bo'ladi.- Toshkent: “O'zbekiston” nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2019.

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi” to‘g‘risidagi Farmoni (Xalq so‘zi. 2017 yil, 8 fevral).
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-sonli farmoni// (Qonunchilik ma‘lumotlari milliy bazasi, 29.01.2022-y., 06/22/60/0082-son, 18.03.2022-y., 06/22/89/0227-son, 21.04.2022-y., 06/22/113/0330-son)
6. O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonuni.- Qonun hujjatlari ma‘lumotlari milliy bazasi, 24.09.2020-y., 03/20/637/1313-son.
7. U.B.Aydarova 2-sinf “O‘qish savodxonligi” darsligi, “Novda” nashriyoti, Toshkent – 2023. 1-qism.
8. M.E.Toirova 3-sinf “O‘qish savodxonligi” darsligi, “Novda” nashriyoti, Toshkent – 2023. 1-qism.
9. M.E.Toirova 4-sinf “O‘qish savodxonligi” darsligi, “Novda” nashriyoti, Toshkent – 2023. 1-qism.
10. Internet ma‘lumotlari: www.ziyonet.uz <https://www.google.com>.